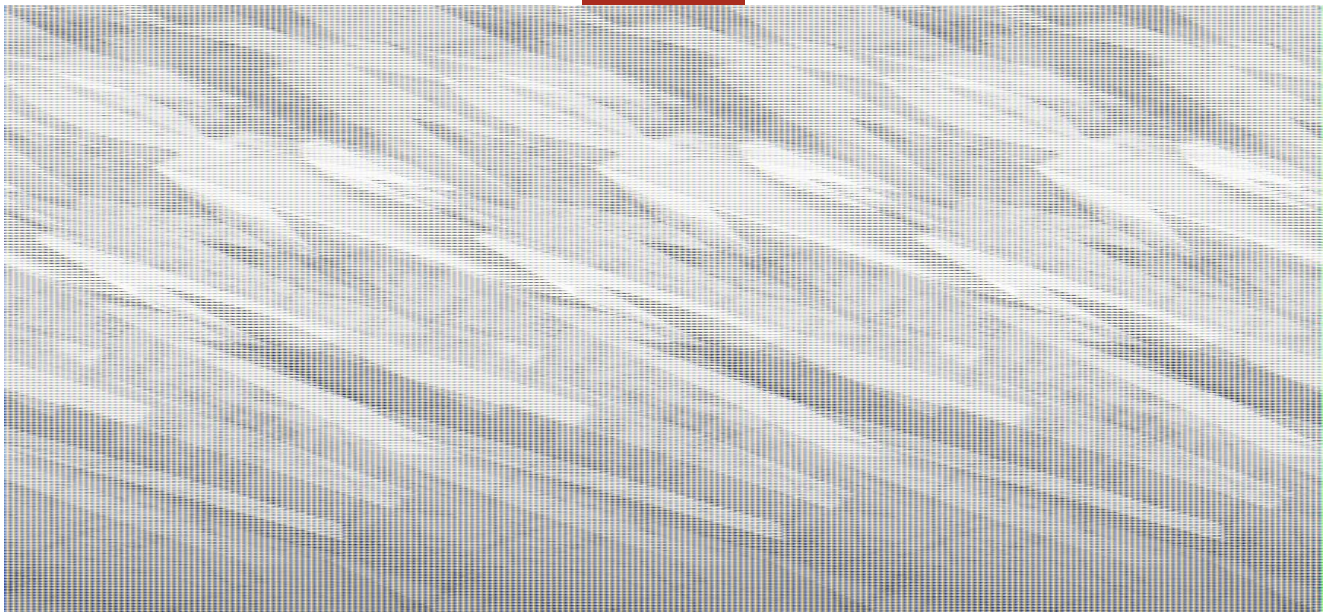

ТЕМА 2. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

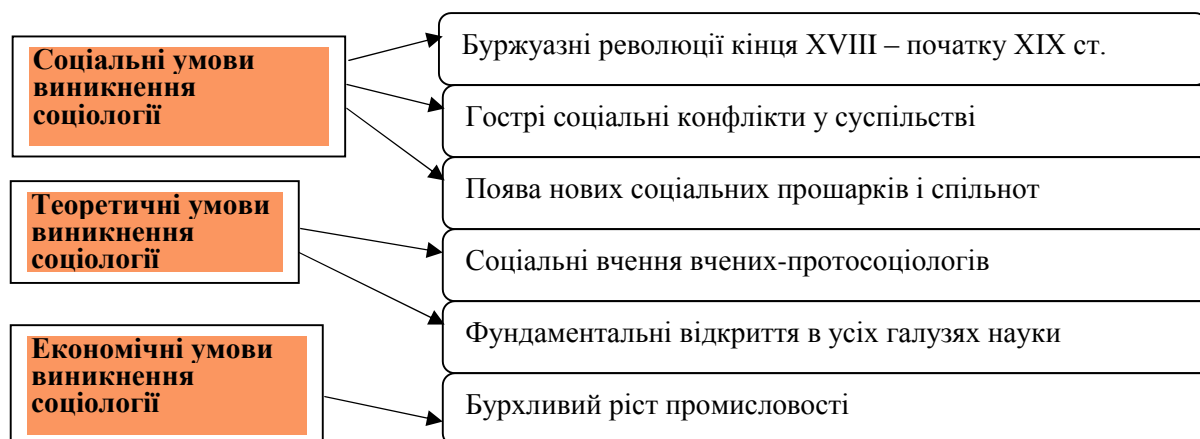

Основні ключові поняття і терміни, які повинен ЗАСВОЇТИ студент, вивчаючи цю тему

- протосоціологія;
- класична соціологія;
- контівська ієрархія наук;
- аномія;
- соціальна дія;
- органічна школа в соціології;
- функціоналізм;
- ідеальний тип;
- соціальна статика;
- соціальна динаміка.

1. ЕТАПИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ.

Перша половина XIX ст. – період бурхливого промислового розвитку передових країн, пов'язаного з використанням досягнень науки й техніки, фундаментальними відкриттями. Відбуваються складні й масштабні соціально-політичні конфлікти у Франції, Англії, Нідерландах, унаслідок яких виявилось серйозне відставання знань людей про самих себе та про суспільство, де вони живуть і працюють. Так, високий рівень соціально-політичних відносин у Франції викликав необхідність і зумовив виділення соціології в самостійну науку, засновником якої став Огюст Конт (1798 – 1857).

Етапи розвитку соціології

Становлення соціологічних знань від часів античності до наших днів – це безперервний послідовний процес. Досягнення всіх наук – філософії, історії, теорії політики, права, природознавства – мали в собі елементи соціологічних знань. Докорінні зміни умов і змісту життєдіяльності людей, а водночас і соціальної свідомості початку XIX ст., підготували оформлення соціології як окремої, специфічної, самостійної науки. Можна виділити три основні періоди розвитку соціології або три стадії пізнання суспільства:

Огюст Конт (1798 – 1857) увійшов в історію суспільної думки як засновник позитивістської соціології, спрямованої на вивільнення науки від абстрактної філософії (метафізики) і теології. Він вважав, що лише позитивні знання, які ґрунтуються на спостереженні об'єктивних реалій, і протистоять химерним, абстрактним, релігійно-міфологічним уявленням, допоможуть подолати кризове становище, в якому тривалий час перебували цивілізовані народи.

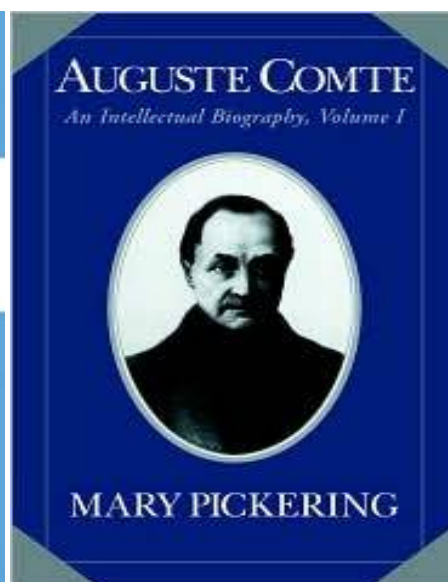
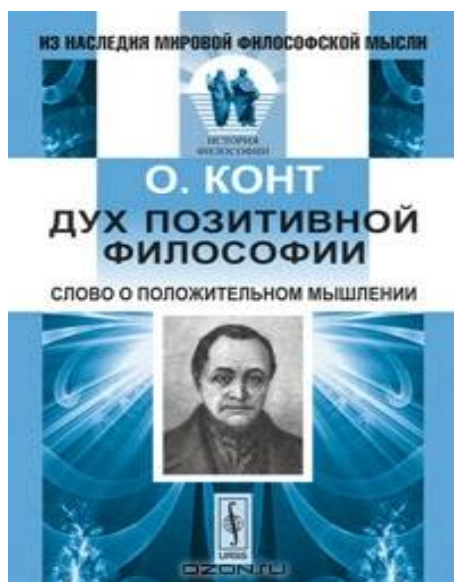
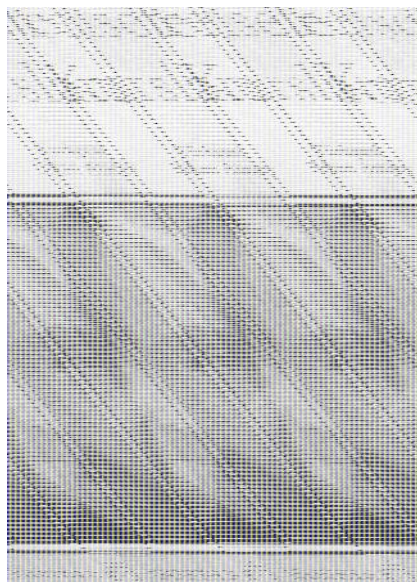
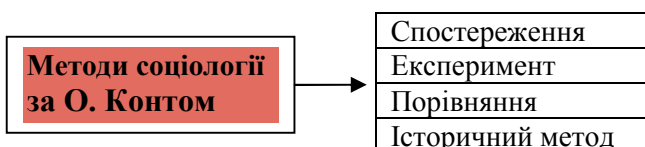
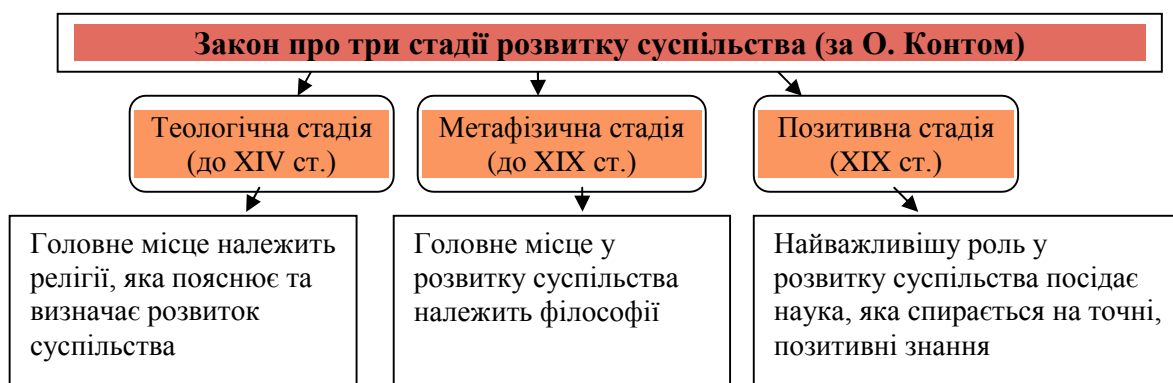
О. Конт уперше обґрунтував необхідність наукового підходу до вивчення суспільства та можливість пізнання законів його розвитку; визначив соціологію як особливу, самостійну науку про суспільство, поставив питання про організацію і проведення емпіричних досліджень у науці, окреслив загальні контури соціальної структури та основних соціальних інститутів суспільства.

Соціальна статика – частина соціології Конта, яка вивчає структури, що забезпечують соціальний порядок і цілісність суспільства, рівновагу його

елементів, умови існування та закони функціонування суспільної системи. Основними соціальними інститутами, які підтримують консенсус у суспільстві, Конт вважав сім'ю, державу та релігію.

Соціальна динаміка – інша частина соціології Конта, що описує розвиток, зміну, еволюцію будь-якого соціального явища (соціальної системи, структури, відносин та ін.) під впливом сил, які діють на нього, внаслідок чого це явище відхиляється від попереднього стану. В сучасній соціології соціальна динаміка розглядається як універсальна властивість соціальних явищ, що зумовлює їх зміну в прогресивному чи регресивному напрямках.

Закон про три стадії розвитку суспільства – Конт вважав, що суспільство у процесі свого розвитку (соціальної динаміки) проходить послідовно три стадії.

Вагомий внесок у розвиток соціологічної думки зробили німецькі філософи та соціологи **К. Маркс** (1818 – 1883) та **Ф. Енгельс** (1820 – 1895), які прагнули по-новому осмислити майже всі соціальні науки. Зміст, місце та роль соціології марксизму в теорії соціальної думки визначаються низкою концептуальних положень і висновків, які формулюють таким чином:

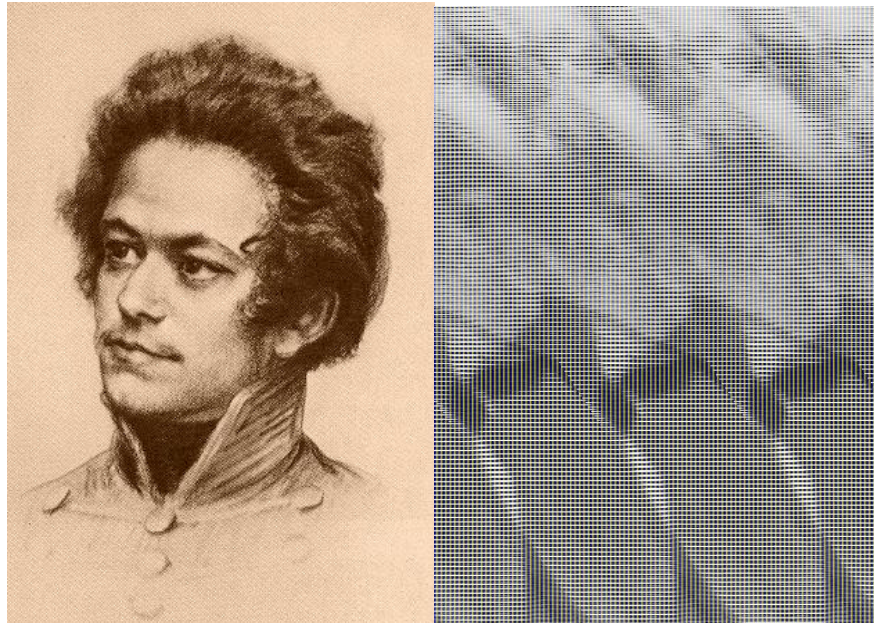
1. Сутність і функціонування суспільства, свідомість та поведінка людей у суспільстві зумовлюються реально існуючим способом виробництва.

2. Розвиток суспільства визначається об'єктивними, загальними та специфічними законами.

3. У класовому суспільстві існують антагоністичні суперечності, які спричиняють гостру класову боротьбу. У класовому суспільстві може панувати або диктатура буржуазії, або диктатура пролетаріату, а класова боротьба безумовно веде до диктатури пролетаріату.

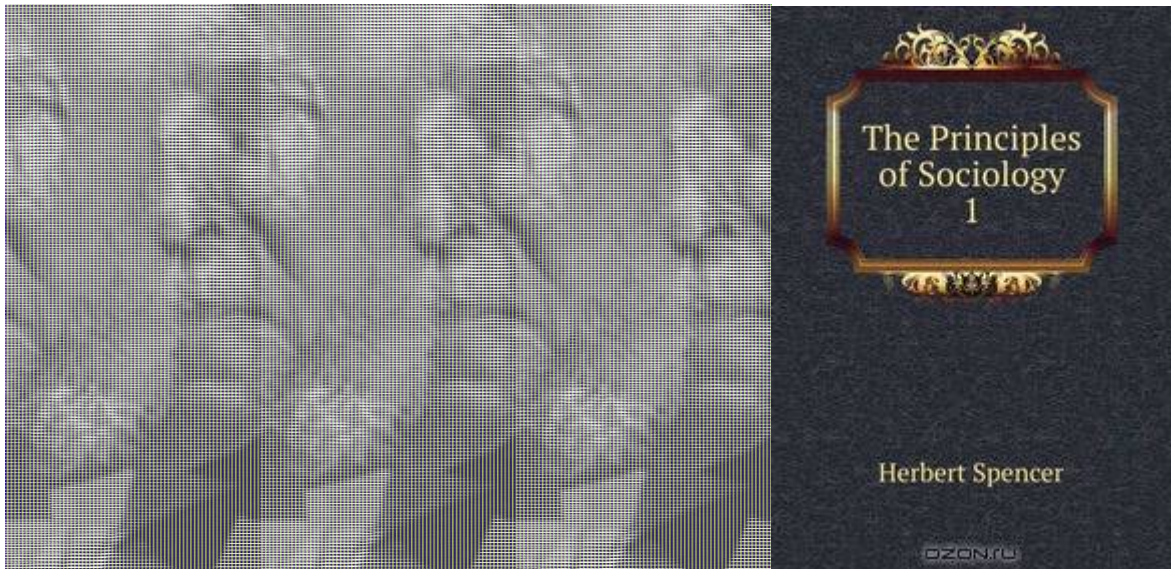
4. Зміна соціально-політичного устрою можлива лише революційним шляхом.

Водночас К. Маркс та Ф. Енгельс одними з перших почали використовувати емпіричні соціальні дослідження.

Однак слід чітко визначати й оцінити категоричні помилки марксизму, його висновки про абсолютність класової боротьби, неминучість диктатури пролетаріату, роль насильства в історії, які не підтвердились історичним розвитком і призвели до великих втрат у багатьох країнах світу.

Герберт Спенсер (1820 – 1903) – англійський філософ і соціолог, прихильник позитивістської соціологічної теорії. Прагнув провести якомога більше емпіричних досліджень для підтвердження еволюційної гіпотези розвитку суспільства. Спенсер послідовно розробляв та обґрунтовував еволюційну теорію розвитку суспільства, намагався провести аналогію між біологічним організмом і суспільством.

Стверджував, що безперервний розвиток суспільства дозволяє розглядати його як організм, що розвивається еволюційним шляхом. Жодні революції у цьому процесі, вважав Спенсер, не потрібні. Ідеї Спенсера згодом були використані й розвинуті сучасною західною соціологією, зокрема знайшли відображення в структурному функціоналізмі Т. Парсонса.

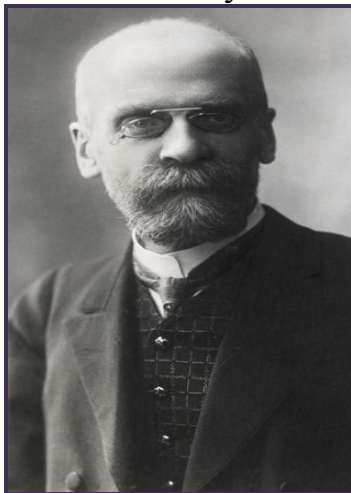
**Соціологічні
погляди
Г. Спенсера
(1820 – 1903)**

- Еволюція – це універсальний процес, якому однаково підвладні всі зміни як природного характеру, так і соціальних та особистісних феноменів.
- Суспільство слід вивчати за аналогією до біологічного організму.
- Процес розвитку будь-якої соціальної одиниці або сукупності одиниць супроводжується прогресуючою диференціацією їх структур і функцій: чим більш розвинутий організм, тим він складніший.
- Рівень жорсткості та масштаби внутрішнього управління – важливі ознаки відмінності між типами суспільств: суспільством «войовничим», яке регулюється шляхом прямого примусу, і суспільством «індустріальним», де контроль і централізація є слабкішими.

Органічна школа в соціології – виникла у другій половині XIX ст. Засновником школи вважається Спенсер. Представники цієї школи ототожнювали суспільство і біологічний організм, процеси інтеграції та диференціації у суспільстві й біологічному організмі використовували для пояснення функцій і структури елементів суспільної організації, для встановлення їх місця і ролі у збереженні соціального цілого.

Функціоналізм – один з напрямів макросоціологічного підходу до аналізу і розуміння механізмів суспільства, його функціонування й розвитку. Згідно з теорією функціоналізму, суспільство – це нерозривний організм, який складається із взаємозалежних елементів, що виконують певні функції. Останні спрямовуються на задоволення суспільних проблем і забезпечують цілісність і сталість суспільства.

Еміль Дюркгейм (1858 – 1917) – соціолог і філософ, засновник французької соціологічної школи. Його численні праці впливали і продовжують впливати на розвиток соціологічної думки. Особливо вагомий внесок Дюркгейм зробив у розуміння проблеми предмета й методу соціології як самостійної науки з позицій структурного функціоналізму. Суть його полягає в тому, що структура суспільства – це сукупність фактів у їх функціональній взаємодії та взаємозалежності. Соціальні факти як предмет соціології, за Дюркгеймом, існують поза людиною та впливають на людину незалежно від її волі.

Дюркгейм сформулював концепцію еволюційного розвитку суспільства від механічної до органічної солідарності. Він стверджував, що в традиційних суспільствах існує лише механічна солідарність людей на основі одноманітності виконуваних ними функцій. У суспільствах, де поділ праці набирає різноманітних форм, а кожен індивід починає здійснювати спеціальну функцію, формується новий тип органічної солідарності. Таке суспільство нагадує організм з його різноманітними органами, які відіграють певну своєрідну роль у його межах; організм, в якому формується органічна солідарність людини з певними духовними та моральними цінностями.

Звідси Дюркгейм стверджує, що нормальний стан суспільства повинен базуватись на спеціалізації функцій, професіоналізації, розвинутому економічному плануванні. Ненормальний стан суспільства він пов'язує зі зростанням протиріч між працею та капіталом, анархією виробництва і аналізує його прояви як аномію.

Аномія – це дезінтеграція суспільства й особи, відсутність чіткої моральної регуляції поведінки індивідів у перехідні періоди розвитку суспільства.

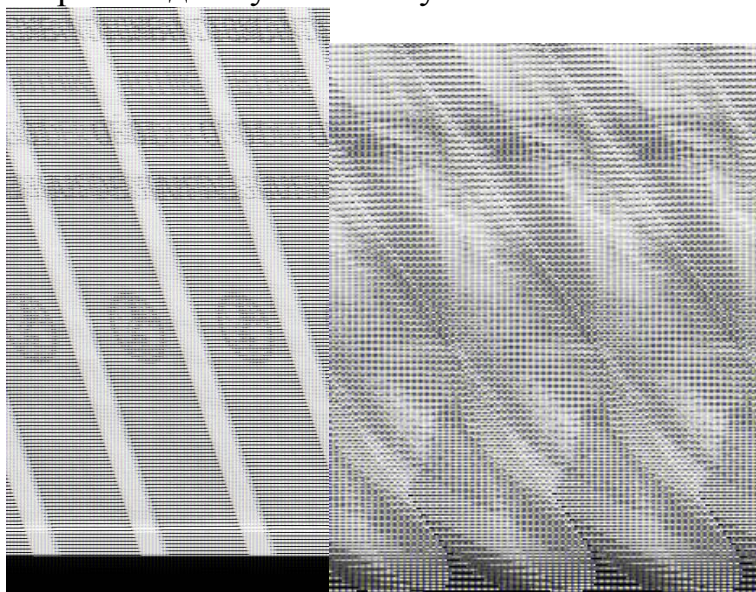
Соціальні факти – дії, вчинки, характеристики поведінки людей, соціальних груп, матеріальні й духовні продукти людської діяльності, погляди, думки, оцінки людей, їх взаємодія. Завдання соціології – дослідити соціальні факти, встановити їх вплив на соціальні дії особистості.

Макс Вебер (1864 – 1920) – німецький соціолог, що вважається засновником «розуміючої соціології» та теорії «соціальної дії». Головна ідея соціології Вебера – обґрунтування можливості максимальної раціональної поведінки, що виявляється у всіх сферах взаємодії людей.

Соціальні дії – це соціальні вчинки індивідів, групи індивідів, які передбачають два моменти: суб'єктивну мотивацію індивіда чи групи та орієнтацію на іншого (інших), яку Вебер називає «очікуванням».

Вебер розрізняє чотири типи соціальної дії: **традиційну** (визначається звичкою); **афективну** (визначається емоціями та почуттям); **ціннісно-раціональну** (визначається свідомою вірою у певну етичну, естетичну, релігійну тощо цінність поведінки незалежно від її результатів); **цілераціональну** (визначається очікуванням певної поведінки людей і використанням цього очікування як засобу для досягнення раціонально регульованих цілей з метою досягнення успіху).

З цих чотирьох типів соціальної дії лише дві останні є суто соціальними й раціональними, характерними для сучасного суспільства.

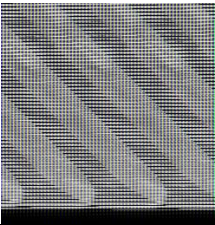

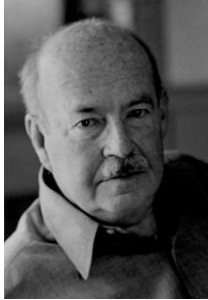

Основні ідеї західноєвропейської соціології (XIX – XX ст.)

Автори	Країни	Основні соціологічні ідеї
Огюст Конт	Франція	Засновник соціології позитивізму, за якою соціологія мусить бути такою ж точною наукою, як і природничі науки
Карл Маркс	Німеччина	Завдання полягає в тому, щоб не тільки пояснити світ, а й змінити його шляхом революції
Герберт Спенсер	Великобританія	Шлях розвитку: суспільна еволюція – поступові зміни
Еміль Дюркгейм	Франція	Основне завдання соціології – ретельне вивчення соціальних фактів
Макс Вебер	Німеччина	Засновник «розуміючої» соціології

У поданій таблиці відображено ідеї, але в цілому це свідчить, що головною особливістю західноєвропейської соціології є глибокі теоретичні розробки, пов'язані із соціальними реаліями XIX – XX ст.

2. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ СОЦІОЛОГІЇ ХІХ – ХХ СТ.

Головні напрями соціології ХІХ – ХХ ст.		
Назва напрямку	Представ-ники	Основні ідеї
Географічна школа 	Ш. Монтеск'є Л. Мечников Ф. Ратцель	Політичні та соціальні явища зумовлюються географічними умовами (клімат, флора і фауна, характер місцевості, родючість ґрунту, розташування країни та її розмір)
Расово-антропологічний напрям	Ж. Ляпуж Ж. Габіно	Існує безпосередній зв'язок соціального стану окремих людей та їх груп за анатомо-фізіологічними ознаками людини (розмір і форма черепа, зріст, колір волосся та ін.), отже, білій расі належить монополія на розум, лише вона здатна організувати цивілізоване життя
Соціал-дарвінізм	Г. Спенсер Л. Гумплович У. Самнер	Соціальний розвиток ототожнюється з біологічною еволюцією; декларується принцип природного відбору, а соціальний прогрес розглядається як довічна боротьба за існування
Органістична школа	О. Конт Г. Спенсер А. Смолл П. Лілієнталь	Суспільство – живий соціальний організм, так само як біологічний, має хвороби – «соціальні хвороби» (відхилення чи порушення в системі соціального організму, які тягнуть за собою зміни в «клітинах» суспільного організму – індивідах)
Психологічний напрям	Л. Уорд Ф. Гіддінгс З. Фрейд	Соціальні явища зумовлюються психологічними чинниками (інстинктами, прагненнями, імпульсами, які належать до підсвідомості людини і передаються генетичним шляхом)
Функціоналізм	Т. Парсонс Р. Мертон	Суспільство – складна система, частини якої (підсистеми) тісно пов'язані поміж собою і виконують спеціалізовані функції. Частини, елементи структури функціонально доповнюють одна одну і не можуть існувати самостійно <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> Мертон Роберт Кінг </div> <div style="text-align: center;"> Парсонс Толкотт </div> </div>
Конфліктологія	Ч. Мілс Л. Козер Р. Дарендорф	В основі соціального життя лежать інтереси. Соціальне життя включає примус, який породжується соціальною напругою. В будь-якій соціальній системі, що складається із різноманітно пов'язаних частин, виявляється дисбаланс, напруга, конфлікти

			
		<p>Ральф Густав Дарендорф, Л'юїс Козер</p>	
<p>Технократизм</p>	<p>Т. Веблен Д. Бернхем Д. Гелбрейт Д. Белл Й. Масуда</p>	<p>Державна влада має належати технічним спеціалістам (інженерам, технікам, організаторам виробництва, ученим), які здатні приймати політичні рішення на науковій основі і в інтересах суспільства. В ієрархічній структурі суспільних відносин фундаментом є технологічні, науково-технічні відносини, а над ними надбудовуються соціально-політичні, духовні відносини</p>	

СОЦІАЛЬНІ (ОБ'ЄКТИВНІ) ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ЯК ДИСЦИПЛІНИ

Становлення індустріального суспільства, яке прийшло на зміну феодальному (аграрному) суспільству

Урбанізація суспільства (зростання кількості міст та міських стилей життя).

Розвиток транспорту та посилення горизонтальної мобільності.

Формуються нові класи, нові соціальні відносини (буржуа та пролетаріат).

Змінились старі соціальні інститути

Загосрюються та з'являються нові соціальні проблеми (безробіття, злочинність, поляризація бідності та багатства, страйки, революції, кризи).

3. ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

Українська соціологічна думка є вагомим внеском у розвиток світової науки про суспільство. Сьогодні в Україні соціологічна наука вийшла на новий рівень свого розвитку і забезпечує ефективне розв'язання соціально-політичних проблем.

Соціологічні погляди українських мислителів XIX – поч. XX ст.

Автор	Зміст
М. Максимович (1804 – 1873)	Пізнання природи і суспільства має ґрунтуватись на результатах наукового дослідження, строго аналітичного і синтетичного, а тому позитивного
Л. Яснопольський (1813 – 1857)	Завдання соціології – аналіз соціальної структури суспільства, загальних потреб і прагнень індивідів, об'єднаних у соціальні групи, тенденцій їх розвитку
М. Костомаров (1817 – 1895)	Припущення не можуть бути істиною, якщо не підтвердяться очевидними фактами. Суспільство має поступальний розвиток і поворот історії назад неможливий. Закономірністю поступального розвитку суспільства є зростання свободи особистості
П. Куліш (1819 – 1897)	Теорія хуторянства: принцип подвійності людини, двох природ, двоякого ества. Душа, «серце» людини і «зовнішнє» ество перебувають у боротьбі між собою; хуторянське життя – життя природне, і лише воно дає можливість відкинути все зайве, непотрібне
О. Стронін (1826 – 1889)	Будь-яке суспільство (держава, організація, сім'я) має пірамідальну будову: на вершині – активна меншість – аристократія, знизу – більшість, демократія, у середині тимократія. Така будова потрібна не лише для руху (подібно до того, як летить зграя пташок), але й для рівноваги, порядку
О. Козлов (1831 – 1901)	Прогрес не може привести людство до щастя. Існування щастя без його протилежності – нещастя – це пуста абстракція
О. Потебня (1835 – 1891)	Мова – механізм, який породжує мислення. Кожний акт мовлення є творчим процесом. Думка проявляється через мову
В. Винниченко (1880 – 1951)	Законом усього існуючого є рух. Стримують його пануючі класи, пригноблені прагнуть просування вперед. Протилежні прагнення людей, зумовлені їх різним соціальним станом. Згідно з політико-соціальною концепцією «колектократії» для порозуміння, гармонійної співпраці, знищення експлуатації необхідно соціально-економічну структуру суспільства перебудувати на правдиво-кооперативну суспільну форму

В. Липинський (1882 – 1931)		Населення країни поділяється на національну аристократію і громадянство, а громадянство на класи і стани, які перебувають у вічній боротьбі
М. Шаповал (1882 – 1932)	Соціологічний аналіз українського суспільства дає підстави для розуміння сучасного стану суспільства на українських землях. Соціологія – найбільш загальна наука про суспільство (людську поведінку і суспільні відносини). Вона здатна об'єктивно (правдиво) відтворити сутність суспільства, його структуру і взаємозв'язки між складовими елементами	

Новітня українська соціологія

Автор	Зміст
В. Городяненко	Історіографія, джерелознавство соціології
В. Піча	Соціологія культури. Культура вільного часу, соціологія сім'ї, соціологія книги і читання, методологія соціологічних досліджень
Н. Победа	Використання вільного часу, виробничий колектив і культура працівника, потреби і реальна поведінка
В. Полторак	Соціальна ефективність організації праці й управління, формування та роль громадської думки
І. Попова	Соціологічна концепція стимулювання праці через урахування соціально-філософських і соціологічних підходів до трудової діяльності
І. Прибиткова	Безробіття, соціальний захист вразливих груп населення, бідність населення, новітні еміграційні процеси
А. Ручка	Ціннісні орієнтації молоді, стимулювання та мотивація праці, соціологія культури
М. Сакада	Соціальне управління, управління і лідерство, відносини між працівниками і роботодавцями, стимулювання та мотивація праці
Л. Сохань	Особистість, її життєвий шлях, формування життєвої програми, механізми досягнення успіху та самоствердження
В. Судаков	Теорія і методологія соціологічного пізнання, соціальних технологій і соціальної бази
Є. Суїменко	Управління, підприємництво та приватизаційні процеси, економічна соціологія, соціологія праці
В. Тарасенко	Формування і розвиток соціальних потреб, соціальне споживання та споживацтво, пізнавальні технології в соціології
А. Хоронжий	Економічна соціологія, соціологія управління, аналітична соціологія
В. Хмелько	Теорія макросоціальних структур і процесів та соціології особистості
Ю. Чернецький	Соціологія освіти, менеджмент, маркетинг, державне та регіональне управління
Н. Черниш	Етносоціологія, соціологія культури, теоретична соціологія
М. Чурилов	Методика соціологічних досліджень, політична культура населення
М. Шульга	Міжетнічні відносини, формування особистості у сфері етнічної культури, інтеграції поліетнічного суспільства
О. Якуба	Соціальна структура, соціальні інстинкти, соціальна активність, особа в

	системі соціальних зв'язків
ІО. Яковенко	Теорія і методологія соціології

Додаткова література

1. Легитимность. 10 фактов о типах господства, харизматических лидерах и развитии идей Макса Вебера <http://postnauka.ru/faq/22451>
2. Відео. Соціологія і утопія <http://postnauka.ru/video/20720>